

Boek van de maand

Benedictus over de Here Jezus

A.N. Hendriks

Vorig jaar verscheen van de hand van de huidige paus, Benedictus XVI, een indrukwekkend boek over de Here Jezus. Het boek is reeds in 34 landen vertaald en is inmiddels al meer dan twee miljoen keer over de toonbank gegaan. Het is onmiskenbaar een bestseller geworden. En dat is niet enkel te danken aan de hooggeplaatste persoon die het schreef, maar het komt zeker ook door de inhoud. Op een meditatieve manier probeert de paus uiteen te zetten wat de evangeliën over Jezus zeggen. Daarbij laat hij zien dat hij uitnemend op de hoogte is van de exegese en het historisch-kritisch onderzoek.

Verrassend is hoe hij erin slaagt ook treffende gedachten van kerkvaders mee te nemen. De paus blijkt in de theologie van de Oude Kerk heel goed thuis te zijn. Dat maakt zijn studie niet weinig boeiend. Interessant is dat de auteur steeds weer tracht lijnen door te trekken naar moderne vragen en ontwikkelingen. Hij geeft tal van actuele opmerkingen die het overwegen waard zijn. Heel prettig is dat de paus erin slaagt helder en goed leesbaar te schrijven. Ik kan niet anders zeggen dan dat dit boek je meeneemt op de ‘persoonlijke zoektocht’ naar Jezus, die de auteur naar eigen zeggen onderneemt.

Opzet

In een tiental hoofdstukken onderzoekt Benedictus gedeelten uit de evangeliën, voorziet ze van commentaar en mediteert erover. Aan dit alles gaat een soort inleiding vooraf, waarin hij nader verantwoording doet van zijn visie op een verantwoorde uitleg van de Schrift. De paus gaat daarbij in op wat het historisch-kritisch onderzoek teweeg heeft gebracht. Dit onderzoek heeft er vanaf de jaren vijftig steeds meer toe geleid dat de figuur van Jezus al vager en onduidelijker is geworden. Jezus moest gezocht worden *achter* de tradities van de evangelisten en hun bronnen. Maar zo raakten velen de Jezus van het geloof kwijt. Het geloof in zijn goddelijkheid is pas achteraf bepalend geworden voor het beeld dat orthodoxe christenen van Hem hebben.

Benedictus wil deze ontwikkeling keren. Al handhaaft hij het goed recht van historisch-kritisch onderzoek – God is immers binnengetreten in onze geschiedenis –, de methode van dit onderzoek heeft haar beperkingen. Want ze komt niet verder dan de woorden die ze aantreft, te behandelen als woorden van *mensen*.

Juist hier zet de paus zijn kritiek in. Je zou verwachten dat hij dan wijst op het zelfgetuigenis van de Schrift die zich aandient als woord van de Heilige Geest (vgl. 2 Tim. 3:16; Heb. 10:15; 1 Petr. 1:11,12). Maar dat doet de paus niet. Hij probeert duidelijk te maken dat de historisch-kritische methode *uit haar aard* over zichzelf heen wijst en *van binnenuit* openstaat voor methoden die haar aanvullen. ‘In het woord uit het verleden is een vraag hoorbaar naar zijn betekenis in het heden. In het woord van mensen klinkt iets mee dat groter is.’ Dat leidt tot een manier van lezen van de afzonderlijke teksten in de context van het geheel van de Schrift, waardoor die teksten in een verrassend nieuw licht komen te staan.

In de Bijbel zelf worden namelijk oude teksten opnieuw begrepen, opnieuw gelezen als een woordproces dat geleidelijk zijn innerlijk potentieel ontsluit.

Wie vanuit Jezus Christus kijkt naar dit proces, kan eruit opmaken dat het geheel een richting heeft: dat Oude en Nieuwe Testament bij elkaar horen. Dat we Hem beschouwen als sleutel tot het geheel, veronderstelt een *geloofsbeslissing*. Dat ontkent de paus niet, maar zijns inziens wordt deze geloofsbeslissing gedragen door ‘historisch inzicht’ en maakt het mogelijk om de innerlijke eenheid van de Schrift te zien.

Benedictus brengt uiteindelijk – na zijn betoog over de reeds aanwezige ‘innerlijke openingen’ in de oude woorden – de *inspiratie* ter sprake. De auteur van de oude woorden ‘spreekt niet als een in zichzelf besloten individu’. Hij spreekt als deel van het Godsvolk dat zich weet ‘geleid en aangesproken door God zelf, die vanuit de diepte – door mensen en hun menselijkheid heen – aan het woord is’. Voor de paus is dit Godsvolk eigenlijk ‘de diepere auteur van de Schriften’ (p. 17).

Op deze manier geeft hij er rekenschap van waarom hij de vier evangeliën vertrouwt en bepalend acht voor wat hij over de persoon van Jezus zegt. Jammer dat de paus juist hier zo sober is en zo weinig recht doet aan wat Petrus schrijft over ‘*de Geest van Christus*’ en de oude woorden (vgl. 1 Petr. 1:11)!

Het Jezusmysterie

Ik stond wat breed stil bij de verantwoording die Benedictus aan het begin van zijn boek geeft. Je moet die ook goed tot je nemen, omdat hij steeds weer laat zien hoe er in de oude woorden reeds openingen zijn naar wat de evangelisten ons verkondigen. Heel verrassend vond ik dat de paus, wanneer hij gaat handelen over het ‘Jezusmysterie’, start met de belofte van Deuteronomium 18:15: ‘Een profeet uit uw midden, uit uw broeders, zoals ik (Mozes) ben, zal de HERE, uw God u verwekken; naar hem zult gij luisteren.’ Er wordt niet een nieuwe koning/David beloofd, maar ‘een nieuwe Mozes’! Later blijkt dat typerend voor Mozes is geweest, dat hij God ‘van aangezicht tot aangezicht’ gekend heeft (Deut. 34:10). Zijn kenmerk was dat hij met God sprak als met een vriend. Zo’n profeet is onder Israël nooit meer opgetreden. Dat betekent dat Israël mocht uitzien naar een *nieuwe Mozes* die alles wat God wil en zegt, uit de eerste hand overbrengt en die ten deel valt wat de eerste Mozes niet kon: Gods gelaat zien (vgl. Ex. 33:20).

In *Jezus* nu is wat openstond, in vervulling gegaan. In Hem is geheel gerealiseerd wat voor Mozes slechts gebrekkig gold. Alleen van hieruit kunnen we volgens Benedictus de persoon van Jezus begrijpen. Alles wat over Hem door de evangelisten verteld wordt, ligt *hierin* verankerd. Als je dit wezenlijke weglaat, ga je aan de kern van zijn persoon voorbij. Hier ligt het antwoord op de vraag: waar komt Jezus’ onderwijs vandaan? Wat verklaart zijn spreken en doen? Het komt allemaal op uit het *rechtstreekse contact* met de Vader, uit het gesprek ‘van aangezicht tot aangezicht’. Het zijn de woorden van de Zoon van de Vader. Zonder dat innerlijke fundament zou het pure aanmatiging zijn!

De paus vat het dan zo samen: ‘De christologische dimensie – dat wil zeggen het mysterie dat de Zoon de Vader openbaart – is aanwezig in alles wat Jezus zegt en doet’ (p. 29).

Ik moet bekennen: het is voor mij een verrassend nieuwe aanvat om naar Jezus te kijken. We vinden dit mysterie zeker terug in het evangelie (vgl. bijv. Mat. 12:27, en vooral Joh. 1:18). Maar ik heb dat nooit zo direct gekoppeld aan die belofte over een ‘nieuwe Mozes’, hoewel er op de berg van de verheerlijking onmiskenbaar een link gelegd wordt naar Deuteronomium 18:15 in het ‘hoort naar Hem!’ (vgl. Mat. 17:5).

Momenten

De paus kiest belangrijke momenten uit wat de evangelisten ons over Jezus' optreden vertellen. Merkwaardig vind ik dat hij begint met de doop van Jezus door Johannes, maar geen hoofdstuk wijdt aan zijn *geboorte*. Inderdaad start met die doop het openbare leven van onze Verlosser, maar wie het over het mysterie van Jezus heeft, kan toch moeilijk de *aanvang* van dat mysterie laten rusten. Juist rond het mens worden van Gods Zoon is vandaag zoveel te doen en juist dit geloofsgeheim wordt zo aangevochten. Wie dat geloofsgeheim ontkent, zal de ware Jezus nooit op het spoor komen!

Ik kan in het kader van deze recensie niet bij alle momenten die de paus behandelt, stilstaan. Ik kies er een paar uit. Indruk op mij maakte wat hij zegt over 'de *bekoringen* van Jezus'. De achtergrond van die verzoeken zijn volgens Benedictus: 'dat Jezus in het drama van het menselijk bestaan moet binnengaan, het in alle hoeken moet doorzoeken, om zo het "verloren schaap" te vinden, op de schouders te nemen en in veiligheid te brengen' (p. 46).

De drie verzoeken aan het begin van Jezus' optreden hebben direct te maken met deze opdracht. In die drie wordt de kern van alle bekoring zichtbaar: het ter zijde schuiven van God, voor Wie een tweede plaats naast ónze aangelegenheden wordt ingeruimd. Wezenlijk is ook dat de verzoeking zich moreel voordoet: ze nodigt ons niet rechtstreeks uit om het kwade te doen. Dat zou al te grof zijn. Ze doet alsof ze het goede op het oog heeft.

Bij de verzoeken van Jezus is aan de orde wat de Redder van de wereld wel of niet moet doen. De duivel nodigt Hem uit zijn pretentie Gods Zoon te zijn, waar te maken. Hij moet Zich maar eens legitimeren.

De paus trekt al mediterend de lijn door naar de actualiteit: 'Dat blijven we heel de geschiedenis door aan God en Christus en zijn Kerk vragen: Als U bestaat, God, dan moet U zich laten zien.' Tegelijk merkt hij op: 'Natuurlijk kunnen we ons afvragen waarom God niet een wereld gemaakt heeft waarin Hij meer zichtbaar aanwezig is; waarom Christus niet een andere, glanzende indruk van zichzelf heeft nagelaten, waaraan niemand weerstaan kan. Dat is het mysterie van God en mens, waarin we niet kunnen doordringen' (p. 53).

We zien hoe de duivel optreedt als schriftkenner. Hij citeert zelfs uit het boek Psalmen. Bijbeluitleg kan inderdaad een instrument worden van de antichrist, waarbij hij alleen *zijn* exegetische als zuiver wetenschappelijk presenteert. De paus tekent daarbij aan: 'Uit resultaten van als wetenschappelijk gepresenteerde exegetische zijn zeer kwalijke boeken samengesteld, die de figuur van Jezus kapotmaken en het geloof afbreken.'

Weer waarschuwt Benedictus in dit verband om de Here God niet 'uit te willen testen'.

Waarbij Hij moet voldoen aan voorwaarden die wij noodzakelijk achten voor ons geloof in Hem. Wie Hem in ons laboratorium onderzoeken wil, is hoogmoedig bezig en kan God nooit vinden.

Een topper in het boek van de paus vond ik wat hij schrijft over het *Onze Vader*. Het is een klein, maar heel pastoraal hoofdstuk. De paus wijst erop hoe het persoonlijke en gemeenschappelijke hier elkaar doordringen. Het stil bij God zijn heeft voeding nodig. Die voeding vinden we in het concrete bidden met woorden, beelden of gedachten. God zelf leert ons de woorden. Het zijn de formuleringen waarin de kerk als geheel of individuele gelovigen hun ontmoeting met God hebben neergelegd. Zonder die hulp bij ons bidden worden ons bidden en ons Godsbeeld subjectief. Benedictus verwijst hier naar de psalmen, maar vooral naar het gebed dat de Here Jezus ons leert. Zo leren we bidden 'in de Geest'! Daarbij reikt het Onze Vader meer aan dan woorden om te bidden alleen. 'Het zal ons bestaan vorm geven, ons oefenen in de gezindheid van Jezus (zie Fil. 2,5)' (p. 139). Het Onze Vader blijft altijd een gebed van Jezus. Hij staat steeds op de achtergrond en het laat zich alleen

begrijpen vanuit de gemeenschap met Hem. De paus laat dit ook zien, wanneer hij nader ingaat op de verschillende beden.

Mensenzoon en Gods Zoon

In het laatste hoofdstuk handelt Benedictus over de vraag: hoe noemt Jezus Zichzelf? Hij meent dat Jezus Zichzelf bij voorkeur aanduidde als ‘de Mensenzoon’ en ook wel eenvoudigweg als ‘de Zoon’, maar : ‘De titel “Messias” heeft Jezus nooit voor zichzelf gebruikt’ (p. 295). De paus meent dat het bij die laatste titel gaat om een ‘interpretatie’ van mensen, die tot een eigenaam werd. Het lijkt me niet houdbaar: in Lucas 24:46 wijst Jezus onmiskenbaar sprekend over *Zichzelf* zijn leerlingen op ‘de Christus’, nadat Hij voor Kajafas al verklaard had de Christus te zijn, de Zoon van God (vgl. Mat. 26:64).

Wel is het de paus toe te stemmen dat het predicaat ‘Mensenzoon’ typerend is voor Jezus’ eigen woorden. Het was geen gebruikelijke messiaanse titel, al vinden we een aanzet in Daniël 7. Het was een verrassend nieuwe aanduiding. Ze spreekt van zijn diepe vernedering, maar opent tegelijk – vanuit Daniël 7 – een perspectief op een nieuw, hemels rijk.

Er stromen in deze benaming nog meer stroompjes uit het Oude Testament. Ook Psalm 110 en Psalm 118:22 zitten erin verscholen. En vooral ook Jesaja 53, zoals Marcus 10:45 (de Mensenzoon die zijn leven geeft als losgeld voor velen) ons laat zien.

Dat Benedictus soms wel wat veel gehoor geeft aan het historisch-kritisch onderzoek, blijkt uit wat hij stelt omtrent de benaming ‘de Zoon’. De uitdrukking ‘Zoon Gods’ stamt ‘uit de politieke theologie van het oude Oosten. In Egypte en Babylon droeg de koning de titel “Zoon Gods”’ (p. 307). Deze voorstelling is door Israël overgenomen en omgevormd. Later draagt men de ideologie van het koningschap uit het oude Oosten over op de koning op de berg Sion. De mythische verwekking van de koning als zoon van God wordt vervangen door uitverkiezing door God.

Psalm 2, die zingt van de koning op de berg Sion, wordt door de eerste christenen op Jezus toegepast. En zo vindt opnieuw een herinterpretatie plaats van de politieke theologie van het oude Oosten. Nu is Jezus de koning die door God is aangesteld en aan Wie Hij de volken als erfdeel geeft.

‘Zoon Gods’ wordt losgemaakt uit de sfeer van politieke macht en verwoordt nu ‘een bijzondere vorm van vereniging met God’. Jezus zelf duidt Zich simpelweg aan als ‘de Zoon’. Zo krijgt de uit de politieke sfeer stammende titel zijn definitieve, ‘christelijke’ betekenis. Met dit hele verhaal honoreert de paus niet dat de naam ‘Zoon van God’ *uit de hemel* werd aangereikt door de engel Gabriël (Luc. 1:32). Niet de eerste christenen pasten die naam op Jezus toe, maar God gaf daarvoor zijn aanwijzing. Het is dan ook volstrekt uniek dat een mens God als Vader heeft en aan God gelijk is.

Tegelijk noteer ik dankbaar hoe de paus ten volle opkomt voor de *Godheid* van onze Verlosser, in Wie wij het gelaat van God mogen zien.

Ten slotte

Vanzelfsprekend merken we in dit boek dat er een paus aan het woord is. Zo bijvoorbeeld in wat er gezegd wordt over de ‘lijfelijke’ zelfgave van de Heer in de eucharistie (p. 253) en de twaalf apostelen als stamvaders van een ‘wereldvolk’ (p. 171). Tegelijk stemt het de gereformeerde lezer intens dankbaar dat de paus van een kerk waarin zoveel Mariadevotie en aanroeping van heiligen is, zo’n boek over de Here Jezus schrijft. Een boek, vol met soms verrassende uitleg van zo bekende woorden en met diepzinnige kanttekeningen. Ik moet

bekennen dat ik het met veel 'stichting' gelezen heb. Vooral ook doordat Benedictus telkens weer zo pastoraal de lijnen naar persoonlijke en culturele situaties weet door te trekken. Voor wie met de paus Jezus in de Schrift wil ontmoeten, is dit boek een aanrader, al blijft een sympathetisch-kritische leeshouding noodzakelijk. De paus heeft nog een tweede deel in petto. Dit eerste deel doet uitzien naar een vervolg. Ik hoop dat deze (prachtig uitgegeven) studie veel lezers vindt ook in rooms-katholieke kring en dat het onderwijs van deze paus ertoe mag leiden dat men al meer gaat zien dat er maar *één* naam onder de hemel is gegeven waardoor wij behouden moeten worden (Hand. 4:12)!

N.a.v. Joseph Ratzinger / Benedictus XVI,
Jezus van Nazareth. Deel I. Van de doop in de Jordaan tot de Gedaanteverandering,
uitgeverij Terra Lannoo, Arnhem, 2007. ISBN 90 209 7176 7, 377 pag. Prijs €29,95.